

Sygn. akt III CSK 61/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 16 grudnia 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Zawistowski (przewodniczący)

SSN Jan Górowski

SSN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Bank [...] S.A. w K.

przeciwko T. sp. z o.o. w K.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 16 grudnia 2014 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 27 września 2013 r.,

1) oddała skargę kasacyjną;

2) zasądza od strony powodowej na rzecz strony pozwanej kwotę 3 600 zł (trzy tysiące sześćset złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Zaskarżonym wyrokiem z dnia 27 września 2013 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację powodowego Banku [...] S.A. w K. od wyroku Sądu pierwszej instancji oddalającego powództwo przeciwko T. sp. z o.o. w K. o zasądzenie kwoty 1 421 956,02 zł z ustawowymi odsetkami.

W sprawie ustalono między innymi, że w dniu 1 maja 2005 r. T. i E. S.A. w K. zawarły umowę dotyczącą świadczenia usług transportowych przez E. na rzecz T. oraz umowę o sprzedaży paliwa przez T. na rzecz E. na świadczone usługi transportowe, w której zamieściły klauzulę upoważniającą T. do potrącania wzajemnych wierzytelności T. za sprzedane paliwo i E. za świadczone usługi transportowe. W dniu 13 sierpnia 2009 r. powodowy Bank zawarł ze spółką E. umowę przelewu wierzytelności przyszłych jakie będą przysługiwały E. wobec T., powstałych w związku z realizacją umowy z dnia 1 maja 2005 r. o świadczenie usług transportowych. Umowa przelewu została zawarta pod warunkiem rozwiązującym, celem zabezpieczenia spłaty kredytu zaciągniętego przez E. w powodowym Banku i strony ustaliły, że spłata w pełni kredytu spowoduje przelew zwrotny wierzytelności nabytej przez Bank. W dniu 12 maja 2010 r. E. zawiadomił T. o zawarciu powyższej umowy przelewu i jednocześnie poinformował, że T. nadal obowiązane jest uiszczać należności za usługi transportowe na konto E. w powodowym Banku, co strona pozwana czyniła, potrącając swoje należności jakie miała wobec E. z tytułu sprzedaży paliwa. W dniu 3 grudnia 2010 r. została ogłoszona upadłość likwidacyjna E. W dniu 17 grudnia 2010 r. powodowy Bank zawiadomił T. o przelewie wierzytelności na podstawie umowy z dnia 13 sierpnia 2009 r. i jednocześnie zażądał, by T. swoje należności wobec E. wynikające z umowy z dnia 1 maja 2005 r. o świadczenie usług transportowych przekazywało na rzecz Banku, a nie, jak dotychczas, na konto E.

Przedmiotem żądania zgłoszonego przez Bank w rozpoznawanej sprawie jest kwota 1 421 956,02 zł, należna E. od T. za usługi transportowe wykonane przez E. w listopadzie 2010 r., objęta fakturami wystawionymi w grudniu 2010 r.

W odpowiedzi na pozew pozwane T. zgłosiło zarzut potrącenia swojej wierzytelności wobec E., w kwocie 1 441 687,66 zł z tytułu ceny za paliwo sprzedane przez T. na rzecz E. również w listopadzie 2010 r. i objętej fakturami z grudnia 2010 r.

Sąd Okręgowy oddalając powództwo uznał, że nie doszło do skutecznego przelewu wierzytelności dochodzonych pozwem, gdyż w listopadzie 2010 r. gdy wierzytelności te powstały nie obowiązywała już umowa z dnia 1 maja 2005r., która wygasła z dniem 31 stycznia 2009 r., a więc nie były one przedmiotem umowy przelewu z dnia 13 sierpnia 2009 r.

Niezależnie od tego stwierdził, że nawet gdyby uznać, iż doszło do ich skutecznego przelewu, to brak podstaw do uwzględnienia powództwa, gdyż strona powodowa nie wykazała prawidłowości zawiadomienia strony pozwanej o przelewie w sposób, który nakazywałby stronie pozwanej spłatę należności wobec E. na rzecz powodowego Banku.

Oceniając zarzut potrącenia Sąd Okręgowy stwierdził, że w przypadku przelewu wierzytelności przyszłych ograniczenie wynikające z art. 513 § 2 k.c. należy rozumieć w ten sposób, iż możliwość potrącenia takich wierzytelności ulega przesunięciu do momentu faktycznego powstania wierzytelności. Skoro zatem podstawą dochodzonego roszczenia są usługi wykonane w okresie 16 listopada - 3 grudnia 2010 r., za które wynagrodzenie stało się wymagalne po ogłoszeniu upadłości zbywcy wierzytelności (po dniu 3 grudnia 2010 r.), to strona pozwana mogła potrącić z tymi wierzytelnościami swoje wierzytelności wobec E. z tytułu ceny sprzedanego paliwa, które stały się wymagalne z dniem ogłoszenia upadłości E., a więc wcześniej niż wierzytelności będące przedmiotem przelewu.

Sąd Apelacyjny rozpoznając apelację strony powodowej nie podzielił stanowiska Sądu pierwszej instancji o nieskuteczności przelewu z powodu wygaśnięcia umowy z dnia 1 maja 2005 r. i stwierdził, że umowa ta obowiązywała aż do chwili ogłoszenia upadłości E., a zatem przelew wynikających z niej wierzytelności był skuteczny. Uznał też, odmiennie niż Sąd Okręgowy, że w dniu 12 maja 2010 r. doszło do zawiadomienia strony pozwanej przez E. o przelewie

wierzytelności przyszłych, zgodnego z charakterem przelewu na zabezpieczenie, a więc z zachowaniem obowiązku zapłaty należności przez dłużnika nadal na rzecz zbywcy wierzytelności a nie na rzecz nabywcy. Z tym, że ostatecznie uznał za skuteczne, w rozumieniu art. 513 k.c., dopiero zawiadomienie o przelewie z dnia 17 grudnia 2010 r., gdyż w jego ocenie treść zawiadomienia o przelewie dla wywołania pełnego skutku prawnego powinna wskazywać, że uprawniony do przyjęcia spłaty długu jest nabywca wierzytelności, a nie jej zbywca.

Sąd Apelacyjny, podobnie jak Sąd Okręgowy, również uznał za skuteczny zarzut potrącenia. Stwierdził, że przedmiotem przelewu były wierzytelności przyszłe, których przelew mógł nastąpić dopiero z chwilą ich powstania, a ponieważ art. 513 § 2 k.c. wiąże możliwość potrącenia z datami wymagalności, to właśnie daty wymagalności wzajemnych wierzytelności są rozstrzygające dla oceny skuteczności dokonanego potrącenia. Powołał się też na stanowisko doktryny oraz Sądu Najwyższego zajęte w zacytowanych orzeczeniach i stwierdził, że przy przelewie wierzytelności przyszłych należy wyjść poza przewidziane w art. 513 § 1 k.c. granice czasowe dopuszczalności zgłoszenia przez dłużnika zarzutów i umożliwić mu zgłoszenie wobec nabywcy wierzytelności także zarzutów przysługujących mu wobec zbywcy z mocy zawartej z nim umowy po powzięciu wiadomości o przelewie. Wskazał, że zgłoszona do potrącenia wierzytelność T. dotycząca ceny sprzedaży E. paliwa w listopadzie 2010 r., która zgodnie z umową paliwową i treścią faktury z dnia 30 listopada 2010 r., miała stać się wymagalna 21 grudnia 2010 r., stała się wymagalna z dniem ogłoszenia upadłości E. Natomiast wierzytelność dochodzona pozwem, będąca przedmiotem przelewu, stała się wymagalna dopiero 31.XII.2010 r., a więc później niż wierzytelność zgłoszona do potrącenia. W tej sytuacji nie zachodzi wyłączenie możliwości potrącenia przewidziane w zdaniu 2 § 2 art. 513 k.c.

Sąd Apelacyjny podkreślił też, że skutecznym zawiadomieniem o przelewie było dopiero zawiadomienie z dnia 17 grudnia 2010 r. oraz że w chwili zawarcia umowy przelewu tj. w dniu 13 sierpnia 2009 r. obowiązywała T. i E. regulacja umowna, która uprawniała stronę pozwaną do potrącenia wzajemnych wierzytelności T. z tytułu ceny sprzedanego paliwa z wierzytelnościami E. z tytułu

usług przewozowych, przelany na rzecz strony powodowej. Z tych wszystkich względów uznał zgłoszony zarzut potrącenia za skuteczny.

W skardze kasacyjnej opartej na pierwszej podstawie strona powodowa zarzuciła naruszenie art. 513 § 2 k.c. przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie w wyniku przyjęcia dopuszczalności zgłoszenia przez dłużnika wobec nabywcy wierzytelności zarzutu potrącenia z przelaną wierzytelnością przyszłą, wierzytelności kontraktowej nabytej przez dłużnika wobec zbywcy po dacie zawiadomienia o przelewie oraz art. 512 i art. 513 k.c. przez błędną wykładnię i przyjęcie, że treść zawiadomienia o przelewie dla wywołania pełnego skutku prawnego, tj. wyłączenia dobrej wiary dłużnika, powinna wskazywać, że uprawnionym do odbioru świadczenia nie jest zbywca lecz nabywca wierzytelności.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Podstawą oceny zarzutów kasacyjnych muszą być bezsporne okoliczności faktyczne sprawy, z których wynika, że: przedmiotem umowy przelewu zawartej w dniu 13 sierpnia 2009 r. były wierzytelności przyszłe, był to przelew na zabezpieczenie, z zastrzeżeniem zwrotu w razie spłaty przez zbywcę wierzytelności kredytu na rzecz nabywcy, wierzytelność zgłoszona przez dłużnika do potrącenia miała swoje źródło w umowie zawartej ze zbywcą w tym samym dniu - 1 maja 2005 r. - w którym zawarta została umowa będąca źródłem wierzytelności przelanej i obie te umowy były ściśle ze sobą związane a umowa stanowiąca źródło wierzytelności dłużnika zgłoszonej do potrącenia przewidywała prawo potrącenia przez dłużnika wzajemnych wierzytelności wynikających z obu umów, wierzytelność dłużnika zgłoszona do potrącenia miała w chwili zawierania umowy z dnia 1 maja 2005 r. także charakter wierzytelności przyszłej, zgodnie z wolą stron umowy przelewu oraz treścią zawiadomienia o przelewie przekazanego dłużnikowi przez zbywcę w dniu 12 maja 2010 r., dłużnik, mimo przelewu, miał nadal obowiązek spłacać swoje należności, będące przedmiotem przelewu, na ręce zbywcy, a nie nabywcy wierzytelności i czynił to, potrącając swoje wierzytelności wobec zbywcy wynikające z umowy z dnia 1 maja 2005 r., aż do chwili otrzymania zawiadomienia

nabywcy z dnia 17 grudnia 2010 r., w którym poinformowano go o obowiązku spłaty należności na konto nabywcy a nie zbywcy.

Należy też uznać za bezsporne, wobec braku odpowiednich zarzutów kasacyjnych, że przelana wierzytelność, będąca przedmiotem pozwu, powstała w listopadzie 2010 r. a stała się wymagalna w dniu 31 grudnia 2010 r. i nie weszła w skład masy upadłości E. Natomiast wierzytelność zgłoszona do potrącenia powstała w listopadzie 2010 r., a stała się wymagalna - zgodnie z art. 91 ust. 1 p.u.n. - z dniem ogłoszenia upadłości likwidacyjnej E., tj. w dniu 3 grudnia 2010 r.

Nie ulega również wątpliwości dopuszczalność przelewu wierzytelności przyszłych (porównaj uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 19 września 1997 r. III CZP 45/97, OSNC 1998/2/22) oraz to, że w chwili zawarcia takiej umowy wierzytelność jeszcze nie istnieje wobec czego nie może przejść na nabywcę, który nabywa ją dopiero z chwilą powstania wierzytelności, a więc dopiero z tą chwilą przelew dochodzi do skutku. Tę specyfikę przelewu wierzytelności przyszłych należy mieć na uwadze przy wykładni art. 512 i art. 513 k.c., w szczególności przy wykładni pojęcia „zawiadomienia o przelewie” wierzytelności przyszłej i związanej z nim chwili, do której dłużnik może zgłaszać przysługujące mu zarzuty, w tym zarzut potrącenia.

W świetle postanowień art. 513 § 1 k.c. dłużnikowi przysługują wobec nabywcy wierzytelności wszelkie zarzuty, które miał przeciwko zbywcy w chwili powzięcia wiadomości o przelewie, a zatem nabywca wstępuje w sytuację prawną zbywcy z chwili powzięcia przez dłużnika wiadomości o przelewie a sytuacja prawna dłużnika nie może ulec pogorszeniu w wyniku przelewu. Zgodnie natomiast z § 2, stanowiącym przepis szczególny wobec paragrafu 1 i wprowadzonym w interesie dłużnika, możliwość zgłoszenia przez dłużnika zarzutu potrącenia została rozszerzona na sytuacje, gdy wierzytelność zgłoszona do potrącenia stała się wymagalna dopiero po otrzymaniu przez dłużnika wiadomości o przelewie, ale nie później niż wierzytelność będąca przedmiotem przelewu. W literaturze przyjmuje się, że powyższe rozszerzenie możliwości podniesienia zarzutu potrącenia pozwala objąć nim między innymi także sytuacje, gdy np. wierzytelność przysługująca dłużnikowi wobec zbywcy została nabyta przed uzyskaniem

wiadomości o przelewie, przy czym wystarcza tu, by przed uzyskaniem wiadomości o przelewie powstała podstawa prawna nabycia wierzytelności dłużnika zgłoszonej później do potrącenia, a wierzytelność ta stała się wymagalna dopiero po otrzymaniu wiadomości o przelewie, ale wcześniej niż wierzytelność przelana. Jeżeli zatem podstawę powstania wierzytelności stanowiła umowa między dłużnikiem z zbywcą zawarta przed zawarciem umowy przelewu, to dopuszczalne jest potrącenie tej wierzytelności z wierzytelnością przelaną także wtedy, gdy wierzytelność zgłoszona do potrącenia stała się wymagalna wprawdzie już po zawiadomieniu dłużnika o przelewie lecz wcześniej niż stała się wymagalna wierzytelność przelana.

Mając na uwadze wskazaną na wstępie specyfikę przelewu wierzytelności przyszłych w literaturze i orzecznictwie wyrażono słuszny pogląd, że chwilą miarodajną do nabycia przez dłużnika prawa do podnoszenia zarzutów wobec cesjonariusza powinna być chwila skuteczności przelewu, a więc chwila powstania wierzytelności przelanej. Dłużnik przelanej wierzytelności przyszłej może powoływać się na zarzuty, które miał wobec zbywcy, ukształtowane w ramach pierwotnej umowy zawartej ze zbywcą, która także wykreowała ostatecznie przelaną wierzytelność, a cezurę czasową możliwości podniesienia zarzutów, w tym także zarzutu potrącenia, należy przesunąć poza datę powzięcia przez dłużnika wiadomości o przelewie, jeżeli wierzytelność zgłoszona do potrącenia stała się wymagalna wcześniej niż wierzytelność będąca przedmiotem przelewu. A zatem dłużnik może skutecznie podnieść zarzut potrącenia wierzytelności przysługującej mu wobec zbywcy, która powstała i stała się wymagalna po zawiadomieniu dłużnika o przelewie, ale przed wymagalnością wierzytelności będącej przedmiotem przelewu (porównaj między innymi wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2003 r. II CK 16/02, OSNC 2004/12/202 i z dnia 25 lutego 2005 r. II CK 440/04, nie publ.).

Rozważenia z kolei wymaga, jak należy rozumieć przesłanki „powzięcia przez dłużnika wiadomości o przelewie” czy też „otrzymania przez dłużnika wiadomości o przelewie”, przewidziane w art. 513 § 1 i 2 k.c. oraz „zawiadomienia dłużnika o przelewie” przez zbywcę wierzytelności, o której mowa w art. 512 k.c. Jak wskazuje się w literaturze, na niezbędną treść takiego zawiadomienia składa

się informacja ze strony zbywcy, że przelał na inną określoną osobę wskazaną wierzycelności, którą miał wobec dłużnika. Słusznie podkreśla się też, że w obu przepisach chodzi o kwestię dobrej wiary dłużnika i w istocie do uchylenia dobrej wiary wystarczy uzyskanie przez dłużnika miarodajnej i wiarygodnej wiadomości o przelewie z jakiegokolwiek źródła. Nie jest zatem trafne stanowisko Sądów obu instancji, że skuteczność takiego zawiadomienia zależy od zawarcia w nim również informacji o obowiązku dłużnika spłaty należności do rąk nabywcy wierzycelności, wobec czego zawiadomienie o przelewie z dnia 12 maja 2010 r. było nieskuteczne, a skutek osiągnęło dopiero zawiadomienie z dnia 17 grudnia 2010 r. Skutki zawiadomienia o przelewie wynikają bowiem wprost z ustawy, gdyż przewidziane są w art. 512 i art. 513 k.c. i nie muszą być zawarte w zawiadomieniu o przelewie. Jednakże błędna wykładnia art. 512 k.c. w tym zakresie dokonana przez Sąd Apelacyjny nie miała znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, gdyż po pierwsze dokonany przelew wierzycelności był przelewem na zabezpieczenie, w którym zbywca i nabywca uzgodnili, że mimo zawarcia umowy przelewu dłużnik obowiązany jest nadal spłacać należność do rąk zbywcy, o czym dłużnik został powiadomiony i co uchyliło skutki zawiadomienia przewidziane w art. 512 k.c., wobec czego przepis ten w ogóle nie miał w sprawie zastosowania. Po wtóre zaś był to przelew wierzycelności przyszłych, przy którym, jak wskazano wyżej, skutki przelewu powstają dopiero po powstaniu wierzycelności, a nie po zawarciu umowy przelewu. Po trzecie przedmiotem zarzutu potrącenia była wierzycelność, której podstawa prawna i ekspektatywa istniała już kilka lat przed zawarciem umowy przelewu i która wprawdzie powstała i stała się wymagalna dopiero po zawarciu umowy przelewu i po uzyskaniu o jej zawarciu wiadomości przez dłużnika w dniu 12 maja 2010 r., jednak przed wymagalnością wierzycelności przelanej.

W okolicznościach sprawy nie ulega wątpliwości, że dłużnik spełniając świadczenie do rąk zbywcy wierzycelności, także już po uzyskaniu zawiadomienia o umowie przelewu z dnia 12 maja 2010 r. działał zgodnie z przedstawioną mu wolą zbywcy i nabywcy wierzycelności i był w dobrej wierze. Spełniając w taki sposób świadczenie jednocześnie potrącał swoje wierzycelności wobec zbywcy, ściśle związane z wierzycelnościami będącymi przedmiotem przelewu, wynikające z umów zawartych w tym samym dniu, kilka lat przed umową przelewu

i powstające w tych samych okresach, co wierzytelności przelane. Nabywca wierzytelności nie sprzeciwiał się tym potrąceniom, mającym źródło w umowie zawartej przez dłużnika i zbywcę wierzytelności na długo przed umową przelewu i ściśle związanej z umową stanowiącą źródło wierzytelności będącej przedmiotem umowy przelewu. Potrącenie w takiej sytuacji było dopuszczalne gdyż nie wynikało z nawiązania przez dłużnika i zbywcę nowego stosunku prawnego już po przelewie i po uzyskaniu o nim wiadomości przez dłużnika, lecz ze stosunku prawnego nawiązanego przez nich jeszcze przed przelewem, ściśle związanego ze stosunkiem prawnym, z którego wynikała także wierzytelność będąca przedmiotem umowy przelewu. Potrącenie dokonane w takich warunkach nie narusza celu ani zasad art. 513 k.c., nie rozszerza nadmiernie uprzywilejowanej sytuacji dłużnika kosztem usprawiedliwionego interesu nabywcy wierzytelności.

W konsekwencji należy stwierdzić, że jeżeli przedmiotem przelewu na zabezpieczenie była wierzytelność przyszła a dłużnik, zgodnie z poleceniem zawartym w zawiadomieniu o przelewie, nadal, za zgodą nabywcy wierzytelności, spełniał świadczenia do rak zbywcy, potrącając przysługujące mu od niego wierzytelności, to dopuszczalne jest potrącenie przez niego z wierzytelnością przelaną także wierzytelności, której podstawa prawna i eksekutywa istniała przed zawarciem umowy przelewu i która powstała po otrzymaniu wskazanego wyżej zawiadomienia o przelewie, a stała się wymagalna wcześniej niż wierzytelność będąca przedmiotem przelewu.

Z tych przyczyn należało uznać zarzuty skargi kasacyjnej za nieskuteczne, co prowadziło do jej oddalenia na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. i zasądzenia od strony powodowej na rzecz strony pozwanej kosztów postępowania kasacyjnego na podstawie art. 98 w zw. z art. 108 § 1, art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.